

Усупова Н.С., Матаев Н.М.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ЖУМУШСУЗДУК МАСЕЛЕСИНИ
ЧЕЧҮҮНҮН НЕГИЗДЕРИ

Усупова Н.С., Матаев Н.М.

ОСНОВЫ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМЫ БЕЗРАБОТИЦЫ
КЫРГЫЗСТАНА

N. Usupova, N. Mataev

BASIS OF SOLUTION OF THE UNEMPLOYMENT
PROBLEM OF KYRGYZSTAN

УДК: 37. 331. (04)

Бул макалада Кыргызстандагы жумушсуздук маселесинин теоретикалык маселелери, аны чечүү саясатынын негизги багыттары, өзгөчөлүктөрү каралды. Кыргызстандагы жумушу жок адамдардын саны 2017-2025-жылдар аралыгындагы статистикалык маалыматтар менен берилди. Кыргызстандын ЕАЭБ кириши менен жумушсуздук маселесин чечүүнүн артыкчылыктары белгиленди. Өзгөчө жумушсуздук маселесин чечүүдө эмгек рыногун түзүүнүн зарылдыгы берилди. Жумушсуздукту жоюу үчүн мамлекеттик саясаттын артыкчылыктары, ченемдик-укуктук актылары, негизги көйгөйлөр жана аны чечүүнүн жолдору боюнча маанилүү маалыматтар кездешет. Азыркы замандын талабына ылайык, сырткы жана ички миграциянын жүрүмдөрү, анын таасири жана маанилүүлүгү белгиленди.

Негизги сөздөр: жумушсуздук, Кыргызстан, экономика, эмгек рыногу, эмгек миграциясы.

В данной статье рассмотрены теоретические вопросы проблемы безработицы в Кыргызстане, основные направления политики ее решения, особенности. Численность безработных в Кыргызстане представлена статистическими данными за период с 2017 по 2025 годы. С вступлением Кыргызстана в ЕАЭС были обозначены приоритеты решения проблемы безработицы. Необходимость создания рынка труда была обусловлена, в частности, решением проблемы безработицы. Здесь можно найти важную информацию о приоритетах государственной политики по ликвидации безработицы, нормативных актах, основных проблемах и путях их решения. В соответствии с требованиями современности были отмечены процессы внешней и внутренней миграции, ее влияние и важность.

Ключевые слова: безработица, Кыргызстан, экономика, рынок труда, трудовая миграция.

This article examines the theoretical issues of the problem of unemployment in Kyrgyzstan, the main directions of its solution policy, and its features. The number of unemployed in Kyrgyzstan is represented by statistical data for the period from 2017 to 2025. With Kyrgyzstan's accession to the EAEU, priorities for solving the problem of unemployment were outlined. The need to create a labor market was caused, in particular, by solving the problem of unemployment. Here you can find important information about the priorities of state policy to eliminate unemployment, regulations, the main problems and ways to solve them. In accordance with the requirements of modernity, the processes of external and internal migration, its influence and importance were noted.

Key words: unemployment, Kyrgyzstan, economy, labor market, labor migration.

Кыргызстандын дүйнөлүк экономикалык мейкиндикке терең интеграцияланышынын алкагында

администрациялык жана социалдык-экономикалык реформаларды ишке ашыруу зарылдыгы келип чыгып, бул тармактарда көптөгөн проблемалардын пайда болушуна алып келди. Алардын ичинде мурдагыдай эле жумушсуздук проблемалары кыйла курч бойдон калууда.

Белгилүү болгондой, Кыргыз Республикасынын эгемендүүлүгүнө ээ болуу менен рыноктук мамилелерге өтүү шарттарында калкты иш менен камсыз кылуунун мурда болуп келген проблемалары курчуган, ошондой эле жумушчу күчкө болгон муктаждыктын өзгөрүүсүнө, кызматкердин өзүнүн статусуна, реалдуу жана көмүскө жумушсуздуктун пайда болушуна, бул көрүнүштөрдү тийиштүү эсепке алуунун жоктугуна байланыштуу жаңы проблемалар пайда болууна алып келди. Мунун баары жумушсуздук маселесин изилдөөнү, жумушсуздуктун өсүшүнө натыйжалуу каршы туруу, иш менен камсыз кылууну колдоо, жарандарды социалдык коргоону камсыз кылуу мүмкүнчүлүктөрүн татаалдаштырат.

Акыркы мезгилде байкалып жаткан региондук интеграциялык процесстер бүтүндөй өлкөнүн экономикасында, жумушсуздук маселесинде болуп жаткан социалдык-экономикалык процесстерге жана көрүнүштөргө да таасирин тийгизди. Биздин өлкөдө социалдык-экономикалык реформалардын ийгилиги көбүнчө дүйнөлүк аренадагы олуттуу тарыхый, экономикалык, институттук жана технологиялык өзгөрүүлөргө жооп катары жумушчу күчүн тийиштүү даярдоону, рационалдуу бөлүштүрүүнү жана кайра бөлүштүрүүнү камсыз кылышынан көз каранды.

Жумушсуздук маселеси, калктын социалдык абалы боюнча тарыхчылар А. Маматов, У. Чотонов, Н. Усупова илимий монографиялык эмгектеринде чагылдырышкан. Ал эми экономикалык жагын изилдөөдө Т.Койчуев, В.И.Кумсков, Г.В. Кумсков, У.Кыдыралиев, А.Н. Аюпов, З.Кудабаев, Ш.М. Ибрагимова, М. Миңбаев, А.М. Исмаилахунова ж.б. эмгегинде кенен берилген.

Кыргызстандын саясий, экономикалык жана социалдык турмушуна олуттуу таасир тийгизген уюм катары Евразия экономикалык бирлиги (мындан ары - ЕАЭБ) Кыргызстандагы жумушсуздук маселесин үчүн чоң мааниге ээ. ЕАЭБге кирүү аркылуу макул-

дашылган жобого ылайык, бирдиктүү саясатты жүргүзүүнү, товарлардын, кызмат көрсөтүүлөрдүн, капиталдын, ошондой эле жумушчу күчтүн эркин кыймылын ар тараптуу координациялоо берилген [1].

Албетте, булар өлкөнүн эмгек ресурсун максималдуу натыйжалуу пайдаланууга жана калктын жумушка орношуу мүмкүнчүлүгүн жогорулатууга багытталууга тийиш.

Дүйнөнүн дээрлик бардык өлкөлөрү үчүн калкты иш менен камсыз кылуу маселеси учурдагы күн үчүн да, андан аркы экономикалык өнүгүү үчүн да актуалдуулугун жоготпогон көйгөйлөргө кирет. Калктын иш менен камсыз болуу даражасы жана мүнөзү өлкөнүн экономикасынын объективдүү көрсөткүчтөрү болуп саналат жана алардын негизинде анын учурдагы абалы жана натыйжалуулугу жөнүндө ишенимдүү көз карашты түзүүгө болот.

Бүгүнкү күндө чечилиши кыйын болгон бир катар көйгөйлөр бар. Алардын арасында биринчи кезекте жыл сайын салыштырмалуу жогору акы төлөнүүчү жумуш орундарынын аз саны, өлкөнүн региондорунун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн балансташпагандыгы эсептелет. Бул ички миграцияны, жергиликтүү мамлекеттик администрациялардын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын калкты иш менен камсыз кылууга катышуусунун канааттандыраарлык эмес деңгээли, кесиптик билим берүүнүн сапатынын рыноктун реалдуу муктаждыктарына карата талап кылынган деңгээлдин жоктугу жана социалдык кепилдиктердин канааттандыраарлык эмес деңгээли жана акырында тышкы эмгек миграциясынын баш аламан, жөнгө салынбаган мүнөзү болуп эсептелет [2, 54-6.].

Жакынкы келечекте Кыргызстанда демографиялык тенденцияларды эске алуу менен, албетте, калктын жана анын эмгекке жарамсыз бөлүгүнүн сандык өсүшү байкалат. Өлкө боюнча орточо эмгек акынын деңгээлинин жогору эместиги жыл сайын түзүлүүчү жумуш орундарынын олуттуу жетишсиздиги менен катар республикада эмгек миграциясынын өсүшүнө түрткү бериши мүмкүн.

Айылдарда жана шаар тибиндеги пункттарда жашаган калктын өсүшү азык-түлүккө, сууга, энергияны алып жүрүүчүлөргө жана башка суроо-талаптын олуттуу өсүшүнө алып келет [3, 66-6.].

Кыргызстанда иш менен камсыз кылуу проблемаларын чечүү үчүн башка маселелерден тышкары калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү боюнча өкмөттүк программаны иштеп чыгуу зарыл. Ал иш менен камсыз кылуу чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты эске алуу жана ага таянуу менен ишке ашырылууга тийиш. Иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү жөнүндө Мыйзам иштелип чыккан. Бул мыйзамдын негизги максаты – укуктук жөнгө салууну камсыз кылуу жана калкты иш менен камсыз кылууга

укуктук көмөк көрсөтүү боюнча мамлекеттик кызмат органдарына кайрылып, жумуш табууга аракет кылган жарандарга жана адамдарга социалдык колдоо көрсөтүү жана иш менен камсыз кылуу болуп эсептелет [4, 5-6.].

Бүгүнкү күндө ар кандай деңгээлдеги калкты иш менен камсыз кылуу программалары иштелип чыгып ишке ашырылууда. Ошого жараша масштабда: жалпы мамлекеттик деңгээлде, аймактык жана локалдык, жергиликтүү (шаардык жана райондук) деңгээлде ишке ашырылат. Бул программалардын баары, алардын деңгээлине карабастан, ишке орноштуруу боюнча мамлекеттик саясатты ишке ашыруу формасы болуп саналат [5].

Бүгүнкү күндө бардык адистер үчүн ар кандай кризистерди (экономикалык, социалдык, саясий, финансылык, демографиялык ж.б.) ийгиликтүү жеңип чыгуу, калктын экономикалык ишмердүүлүгүн интенсификациялоо жана стимулдаштыруу, коомдук-экономикалык өнүгүүнүн кыйла жогорку фазасына өтүүнү жүзөгө ашыруу үчүн мамлекет иш менен камсыз кылуу стратегиясынын жаңы түрүн иштеп чыгуу жана ишке ашыруу зарыл экендиги айдан ачык.

Ал мамлекеттин иш-аракеттер программасы катары иштелип чыккан өлкөдө иш менен камсыз кылуу стратегиясы болуп саналат [6, 45-6.]. Анда белгилүү бир иерархия түрүндө берилген максаттардын, милдеттердин, принциптердин жана этаптардын бүтүндөй комплекси баяндалган жана аларды ишке ашыруу натыйжалуу эмгек рыногун түзүүгө алып келиши керек. Бул өлкөдө иш менен камсыз кылуу стратегиясын ишке ашыруу боюнча конкреттүү саясат болуп саналат. Стратегия аркылуу коомдук жана эмгек мамилелери тармагында рыноктун өнүгүшүнүн негизги багыттарын эске алуу менен жүзөгө ашырылууга тийиш. Ошондой эле кабыл алынган чечимдер мүмкүн болушунча социалдык-экономикалык кесепеттерди алдын ала билүүгө тийиш. Аны ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн эмгек рыногундагы мамилелерди жана жумушчу күчүнүн миграция процессин жөнгө салуучу тиешелүү ченемдик-укуктук базаны түзүү зарыл [7].

Биз карап жаткан чөйрөдөгү кадрларды даярдоо жана кайра даярдоо боюнча милдетти өзүнө алган жана бул милдетти ишке ашырган иш берүүчүлөр менен билим берүү мекемелеринин ортосундагы өз ара байланышты ишке ашырууну мамлекет тарабынан көзөмөлдөөнүн деңгээли орто. Бул саясатты ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн дайыма мамлекеттик бийлик органдары тарабынан керектүү иш чаралардын комплекси ишке ашырылышы керек [8]. Ал эми зарыл болгон учурга ылайык кызматкерлерге карата кесиптик-квалификациялык мүнөздөгү жаңы талаптарды жана бул талаптардын негизинде жаңы кесиптик стандарттарды иштеп чыгуу зарыл. Иш менен

камсыз кылууну өнүктүрүү стратегиясынын буга чейин берилген аныктамалары жана чечмелөөлөрүнөн тышкары, жумушчу күчүн көбөйтүү, пайдалануу, алмашуу жана жөнгө салуу менен байланышкан макулдашылган чаралардын тутумун жана аларды ишке ашыруу эмгектин үзүрлүүлүгүнүн өсүшүнө жана өлкөнүн Эмгек жана интеллектуалдык потенциалын натыйжалуу пайдаланууга алып келет.

Кандай гана стратегия болбосун, ага артыкчылык берилиши керек. Кыргызстан жана анын иш менен камсыз кылуу стратегиясына келсек, биздин оюбузча, мындай артыкчылыктар төмөнкү чаралар жана күч-аракеттерди колдонуу багыттары болмокчу:

- катталуучу жумушсуздук менен катар бүтүндөй иш менен камсыз кылуу мыйзамдык жөнгө салуунун объектиси болууга тийиш болгон шартта зарыл институттук-укуктук базаны түзүү. Аал эми бул үчүн биринчи кезекте иш менен камсыз кылуунун натыйжалуулугунун өсүшүнө өбөлгө түзүүчү шарттарды түзүүгө багыт алуу, ошондой эле эмгекке жана жумушчу күчкө болгон суроо-талапка, алардын сунуштарына бирдей көңүл буруу зарыл [9].

- республикалык жана жергиликтүү аткаруу органдарынын иш менен камсыз кылуу проблемаларын чечүү менен байланышкан иш багыты, башка багыттардан тышкары калктын өзүн-өзү иш менен камсыз кылуу багытында, буга экономиканын өнөр жай жана агрардык секторлорунда жоголгон бир катар өндүрүштөрдү кайра жаратуу, аларды өнүктүрүү жана инновациялык элементтер менен жаңылоо, ошондой эле чакан жана орто бизнести өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүү аркылуу жетишүүгө болот;

- калктын иш менен камсыз болушун эсепке алууну, отчеттуулук формасын жана контролдоону өзүнө камтыган натыйжалуу, бирдиктүү системаны түзүү;

- эмгек рыногун өнүктүрүүнүн табигый мүнөзүн жеңүүгө, ошондой эле жумуш менен камсыз кылууну жөнгө салуу менен байланышкан чечимдерди координациялоого багытталган чаралардын комплексин кабыл алуу, мында региондук рыноктордун жана социалдык инфраструктуранын абалы эске алынууга тийиш;

- натыйжалуу жумуш менен камсыздоону түзүү жана жумушчу күчүнүн миграциясын жөнгө салуу менен байланышкан эң маанилүү жана актуалдуу көйгөйлөргө арналган илимий изилдөөлөрдү туруктуу негизде жүргүзүү жана колдоо.

Стратегияны иштеп чыгуу талап кылынган болжолдоо, бир жагынан, өз алдынча, кээде башкаруу жана пландаштыруу тутумундагы негизги компонент болуп саналат. Анткени ал сандык жана конкреттүү аныкталган түрүндө экономиканы өнүктүрүүнүн объективдүү жараяндарды таанып-билүү жана алдын-ала билүү процедураларынын бир түрү [10, 55-

71-66.].

Азыркы учурда жумуш менен камсыздоону болжолдоонун ар кандай методдорунун жетишерлик көп саны бар, алардын ар бири болжолдоолорду курууга багытталган түшүнүктөрдүн, божомолдордун жана практикалык чаралардын жыйындысы болуп саналат. Болжолдоолорду иштеп чыгуу практикасында экстраполяция ыкмалары, рецензиялар жана моделдөө кеңири колдонулат.

Эң натыйжалуу жана практика көрсөткөндөй, эң ишенимдүү айкалышкан ыкмалар бар. Ал бир нече ыкмалардын айкалышы анализделген процесстердин жана объектилердин мыйзам ченемдүүлүктөрүн аныктоого мүмкүндүк берет жана алардын негизинде аныкталган параметрлердин деталдуу анализин жүргүзөт. Мында бир гана ыкма колдонууга мүмкүн эмес.

Эл аралык тажрыйба көрсөткөндөй, жумушсуздукту жоюунун негизи эмгек рыногун өнүктүрүүнү болжолдоо моделдөө методунун негизинде жүргүзүлөт. Дүйнөлүк тажрыйба көрсөткөндөй, азыр эмгек рыногунда экономикалык-математикалык моделдерди колдонуу жана заманбап компьютердик технологияларды колдонуу менен болжолдоонун моделдери иштелип чыкты.

Бүгүнкү күндө тарыхый-экономикалык анализдердин негизинде 2025-жылга карата иш менен камсыз болгон калктын санынын болжолу 2392,7 миң адамды түзөт, бул 2017-жылга карата 1,8% га барабар [11, 45-6.], бул эмгек рыногунда суроо-талап акырындык менен, анын ичинде интеграциялык процесстердин эсебинен көбөйүүгө бара жаткандыгы жөнүндө айтып турат. Улуттук стратегиялык изилдөөлөрдүн жана статистикалык маалыматтар боюнча Кыргызстанда калктын иш менен камсыз болуу деңгээлин сактап калуу үчүн биринчи кезекте жыл сайын иштегендердин өсүшү 7% дан кем болбошу үчүн тийиштүү жагымдуу экономикалык шарттарды түзүү керек, ал эми бул үчүн жыл сайын 100 миңге жакын жумуш орундарын түзүү зарыл, ошол эле учурда иштегендердин болжолдуу өсүү ылдамдыгы 1,8% га барабар, б.а. реалдуу экономика жана мамлекет тарабынан көрүлүп жаткан чаралар жумуш орундарынын талап кылынган санын камсыз кыла албайт.

2025-жылы экономикалык активдүү калктын болжолдуу көрсөткүчү 2575,9 миң адамды түзөт, бул 2017-жылга салыштырмалуу 2% га жогору. Бул Кыргызстандагы демографиялык өсүш менен байланыштуу. Жумушсуздардын санынын көрсөткүчтөрү болжолдонгон мезгил ичинде бирдей эмес динамикага ээ. 2025 - жылы ал 183,2 миң адамга жетет, бул 5,3-жылдын көрсөткүчтөрүнөн 2017% га жогору. Биздин пикирибиз боюнча, бул төмөнкү себептер менен түшүндүрүлөт: биринчиден, 2006-2009-жылдары төрөлгөн жаш жарандардын рынокко биринчи жолу

чыгышы (2006 – жылдан баштап Кыргызстанда төрөлгөн балдардын өсүшү белгиленди: 2006 - жылы - 120,7 миң адам, 2007 - жылы-123,3 миң адам, 2008-жылы - 127,3 миң адам жана 2009-жылы-135,5 миң адам), экинчиден, жумуш орундарын түзүү 100 миң орундан жогору деп болжолдонууда [12, 34-39-бб.].

Калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү саясатын иштеп чыгуучу жана ишке ашыруучу мамлекеттик орган болуп Кыргыз Республикасынын Калкты иш менен камсыз кылуу жаатындагы Ыйгарым укуктуу мамлекеттик органы саналат.

Кыргыз Республикасынын калкты иш менен камсыз кылуу жаатындагы Ыйгарым укуктуу мамлекеттик органына анын компетенциясына ылайык төмөнкү милдеттерди чечүү жүктөлөт:

- калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясаттын негизги багыттарын ишке ашыруу;

- калкты иш менен камсыз кылуу жаатында мамлекет тарабынан жүргүзүлүүчү саясаттын жалпы принциптери баяндалган ченемдик укуктук актыларды иштеп чыгууга катышуу;

- калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүүнүн республикалык, облустук, райондук, шаардык жана башка максаттуу программаларын, анын ичинде жарандарды, өзгөчө социалдык коргоого муктаж жана жумуш издөөдө белгилүү бир кыйынчылыктарга дуушар болгондорду иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү программаларын иштеп чыгуу жана түзүү;

- калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүүгө багытталган чараларды иштеп чыгууда жана ишке ашырууда мамлекеттик органдардын, иш берүүчүлөрдүн жана кесиптик бирликтердин ишин координациялоо жана алардын аткарылышын контролдоо;

- калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү менен байланышкан иш-чараларды каржылоого кетүүчү каражаттарды максаттуу пайдаланууну түзүү жана контролдоо;

- калктын жумуштуулугунун абалына баа берүү жана эмгек рыногунун өнүгүүсүн болжолдоо;

- эмгек рыногунун абалы жөнүндө коомчулукка маалымдоо;

- жарандарга жумуш издөөгө, ал эми жумуш берүүчүлөргө керектүү кызматкерлерди тандоого көмөк көрсөтүү;

- калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүүгө багытталган иштиктүү чараларды, анын ичинде жергиликтүү эмгек рынокторунда атайын иш-чараларды жүргүзүүнүн натыйжалуу методдорун жана механизмдерин киргизүү;

- жумушсуз деп табылган жарандарга Кыргыз Республикасынын тиешелүү мыйзамдарына жана ченемдик-укуктук актыларына ылайык социалдык колдоо көрсөтүү;

- жумуш берүүчүлөрдөн бош орундар, социалдык-экономикалык кырдаал жана ишканалардын өнүгүү келечеги жөнүндө маалыматтарды ачык алуу [13, 67-б.].

Мамлекет тарабынан иш-чаралардын бүтүндөй комплекси иштелип чыккан, аны ишке ашыруу жумушсуз жарандардын социалдык жана укуктук жактан корголушун ишке ашырат, иш менен камсыз кылуунун мамлекеттик саясатын оптималдаштырат жана аны ушул багытта иштиктүү чараларды кыйла активдүү пайдаланууга так багыттайт. Бул башка чаралар менен катар акырында Кыргызстанда жумушсуздардын базасын түзүүгө жана калкты алгылыктуу иш менен камсыз кылууга алып келиши керек.

Бүгүнкү күндө биздин өлкөнүн иш менен камсыз кылуу чөйрөсүндө көйгөйлөрдүн бүтүндөй комплекси бар. Алардын негизгилери: эмгекке жөндөмдүү жарандардын жумушсуз санынын тез өсүшү; сыртка багытталган эмгек миграциясынын жогорку деңгээли. Бул сөзсүз түрдө квалификациялуу эмгек кадрларын жоготууга, өлкөнүн интеллектуалдык жана кесиптик потенциалынын сезилерлик азайышына алып келет. Калктын эгек ресурстарына начар тартылышы, ишке орношууда тигил же бул себептер боюнча өтө татаалдыкты башынан кечирип жаткан жарандардын бир катар категорияларынын иши, иш берүүчүлөрдүн ишке орношууну жогорулатуу процессине анча маанилүү эмес жана кызыкдар эмес катышуусу, эмгек миграциясынын реалдуу өлчөмдөрү жөнүндө объективдүү жана толук маалыматтардын жоктугу, эмгек рыногун болжолдоонун төмөн деңгээли, калктын иш менен камсыз болуу деңгээлин жогорулатуу жана жумушу жок адамдарды материалдык жактан колдоо максаты болуп саналган иш-чараларды начар, ачык каржылоонун жетишсиздиздиги ж.б. болуп саналат [14, 45-б.].

Азыркы шартта Кыргызстанда түзүлгөн социалдык-экономикалык кырдаалдан улам бул көйгөйлөрдү толук чечүү мүмкүн эмес. Кыргыз Республикасы ЕАЭБге активдүү катышууда. Экономикасы жана калкы аз болгонуна карабастан, республика өзүнүн улуттук кызыкчылыктарын, анын ичинде иш менен камсыз кылуу чөйрөсүндө коргоого аракет кылат. Калкты жумуш менен камсыздоо Кыргызстандын ЕАЭБге кирүүсүнөн тез пайда көргөн чөйрө болуп саналат. Азыркы учурда ЕАЭБдин жалпы эмгек рыногу негизинен эмгек миграциясынын эсебинен жүрүп жатат.

Адабияттар:

1. Бажы бирлиги жана Бирдиктүү экономикалык мейкиндик жөнүндө Келишимге катышкан мамлекеттердин башчыларынын Декларациясы [Текст] // Вестник КМШнын укуктук актыларын. - 1999. - №9. - 61-80-бб.
2. Кыргыз Республикасынын Эмгек кодекси [Текст]: 4 авг. 2004-ж. к. 106 // Эркин-Тоо. - 2004. - 20 авг.
3. Калкты иш менен камсыз кылуу жөнүндө [Текст]: Мыйзам Респ. Кыргызстан 20 апр. 1991-жыл. 440-Чыгыш. // КР Жогорку Кеңешинин ведомосту. - 1991. - № 8.
4. Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүн мамлекеттик болжолдоо жөнүндө Мыйзамы [Текст]: Закон КР. 20-февралдан. 2009-ж. 61-б. // КР Нормативдик актылары. - 2009. - № 10. - 15-17-бб.
5. Калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү жөнүндө [Электрондук ресурс]: КР Мыйзамы. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111258>.
6. «1998-2000-жылдарга жана 2005-жылга чейинки мезгилге Кыргыз Республикасында эмгек рыногу жана калктын иш менен камсыз болушу» Улуттук программасы [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен бекиген. / 30-апрель 1998-ж. №236. (КР Өкмөтүнүн токтомунун редакциясында, 27-Май, 2002-ж.).
7. «2010-жылга чейин Кыргыз Республикасынын калкын иш менен камсыз кылуунун улуттук саясаты» Программасы [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 17-авг. 2006 №591 Токтому менен бекиген. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/57764>.
8. 2007-2010-жылдарга миграциялык процесстерди жөнгө салуу боюнча Кыргыз Республикасынын мамлекеттик программасы [Электрондук ресурс]: КР Өкмөтүнүн 2007-ж. 25-сентябрдагы №433 Токтому менен бекиген. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/58607>.
9. Калкты иш менен камсыз кылууга көмөктөшүү жана тышкы саясатты жөнгө салуу программасы жөнүндө эмгек миграциясы 2020-жылга чейин [Электрондук ресурс]: Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому. Респ. 6 сент. 2013-жылы 485. (КР Өкмөтүнүн токтомунун 28-ноябрдагы редакциясында). 2014 сентябрда (685). <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/94687>.
10. Ажекбаров К. Обеспечение экономической безопасности в условиях рыночных отношений (на материалах государств-членов ЕврАзЭС) [Текст] / К. Ажекбаров. - Бишкек: КЭУ, 2009. - 202 с.
11. Усупова Н.С., Историко-типологические аспекты проблемы бедности в социальном развитии независимого Кыргызстана (1991-2010 гг.). - Б., 2013.
12. Дыйканбаева Т.С. Теневая экономика страны в переходный период [Текст] / Т.С. Дыйканбаева. - Бишкек: Илим, 2005. - 220 с.
13. Алмакучуков К.М. Маркетинговое управление сферой культуры [Текст]: Автореф. дисс. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / К.М. Алмакучуков. - М., 2015. - 36 с.
14. Бондарев С.А. Интеграционные процессы на постсоветском пространстве [Текст]: Дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.14. / С.А. Бондарев. - М., 2008. - С. 211.